



Кенгеш

Жаш тёлюню патриот ниетге юйретирге алланып

Пятигорск шахарда Рос-
сей Федерацияны Къор-
къуусулукъ советини та-
матасы **Сергей Шойгу**
къыралны регионларында

ишлеген коммерциялы
секторгъа саналмагъан
бёлюмлени эм жамаут
биригиулени осал ишле-
ден тыйыу бла байламлы

эсгертюлени этиуге жо-
раланнган тышында ётдю-
рюлюучю жыйылыуну бар-
дыргъанды. Аны юсюнден
КъМР-ни Башчысы **Казбек**



Коков МАХ-да каналда
жазгъанды.
Жыйылыугъа РФ-ни Пре-
зидентини Шимал-Кавказ
Федерал округда толугъа
эркинлики келечиси **Юрий**
Чайка, федерал эм регион
власть органланы келе-
чилери къатышхандыла.
Тюбешиюну кезиюунде
коммерциялы секторгъа
саналмагъан бёлюмле бла
байламлыккыны айнытыу
соруула сюзюлгендиле,
аслам эс жаш тёлюню па-
триот ниетлеге ёсдюрюуге
бёлюннгенди.
Бу ишни тамамлаугъа
Биринчилени атламлары
эм Юнармияны келечилери

уллу къошумчулукъ этеди-
ле. Андан сора энчи аскер
операциягъа кътышханла
бла ветеранла, ала жаш
тёлюню юйретиуге насий-
хатчыла болуп турадыла,
сабийле окъугъан жерледе
патриот юйретиуге жо-
раланнган ушакъла барды-
радыла эм башха затланы
юслеринден сёлешедиле.
Биогюнлюкде тарыхыбыз-
ны унутмай сакълау бла
къаты ишлерге, артыкъ-
да жамаутда бирликин
кючлерге бурулган баш-
ламчылыккълагъа, аслам
эс бёлюрге керекбиз, деп
айтылады билдириуге.

Жыйылыу



Къурулушланы кезиулеринде бошаргъа кереклиси эсгертюлгенди

КъМР-ни Башчысы **Казбек**
Коков маданиятда, билим
берюуде, саулукъ сакълау-
да, жашау журт-коммунал
мюлкде эм жамаут аслам
жюрюген жерледе таплан-
дыруу ишле бла байламлы
махкемелени къурулушла-
рын бардыруу, жангыртуу
эм тынгылы ремонт этиу
соруулагъа жораланнган
жыйылыуну бардыргъан-
ды. Аны юсюнден респу-
бликаны оюнуусуну МАХ-
да каналы билдиреди.
Саулайда республикада

Президентибиз Владимир
Путинни башламчылыкъы
бла бардырылган къырал
программаланы эм миллет
проектлени хайырындан
100 аслам уллу объект жа-
шауда бардырыла турады.
Эсигизге салайым, бийыл-
гъы жылда республикагъа
миллет проектлени барды-
рыргъа 14,3 миллиард сом
къоратыллыккъды, ол санда
11,7 миллиард сом феде-
рал бюджетден, 2,6 мил-
лиард сом республиканы
казнасындан бёлюннгенди.

Жыйылыуну кезиюун-
де, энчи алып айтханда,
районлада магъаналы эм
ырыскы кёп къоратылган
ишле къалай тамамлан-
ганларын сюзгендиле. Къу-
рулушла баргъан хар мекам
эм башха тюрлю объектке
энчи эсепде турадыла, ол
себебден энтта бир кере
битеу белгиленнген ишлени
болжалларындан кеч къал-
май эм тынгылы бардырып,
алай бошаргъа кереклисин
эсгертгенме, деп айтылады
билдириуге.

Жангылыккъла

Ветеранлагъа — энчи онгла

Къабарты-Малкъарда саулукъ сакълауну
биринчи болушлукъ берген бёлюмюню учреж-
денииларында профилактика иш андан ары
бардырылады. Быйылы 9 айында саулукъ-
ларына республиканы абадан халкъыны 230
минг чакълы адамы къаратханды.

Бу иште кёчюучю медицина комплексле
баш магъананы тутадыла. Республикада
аладан жыйырма бири ишлеп турады. Ала
«Биринчи медицина-санитар болушлукъну
айнытыу» федерал программаны себеплиги
бла алыннгандыла.

Профилактика ишлени иги кесеги район
эмда шахар поликлиникалада бардырыла-
дыла. Былтыр бла тенгешдиргенде, жюрек
эмда къан тамырыла бла байламлы аурургъа
къоркъуулары болгъанларны ачыкълау 49 про-
центге ёсгенди, ракны заманында табыу да
32 процентге. Ол аурууну эртте ачыкълау аны
жетишилми багъыуну себебиди.
СВО-ну ветеранларына диспансеризация-
ны ётерге энчи онгла къураалгъандыла, деп
билдириледи КъМР-ни Башчысыны МАХ-да
каналында.

Шахарчыла, къонакъла да ырахат солурча

Нальчикде 2-чи Тамань Дивизия атлы орам-
да «Хорламны Паркын» тап халгъа келтириу-
ню энчи кезиюу бошлаа турады.

Бу объекте ишле «Шёндюгю шахар бо-
лумуну кырау» федерал программагъа кёре
бардырыладыла. Биогюнлюкде специалистле
баш къатысын жарашдыра турадыла, плитка
саладыла. Аны бла бирге чыракълы чыпын-
ланы орнатуу да къыстау барады.

Тапландыруу ишлени биринчи кезиюунде
паркны 12 минг квадрат метрден аслам жери

плитка бла жабылгъанды, баш, ара эмда
гитче аллеяла, ол санда Жигитлени аллеясы,
къураалгъандыла.

Проектде белгиленнген жумушла толтурул-
сала, Нальчикде жашагъанлагъа бла аны
къонакъларына солургъа къошакъ халда
ырахатлы жер къурааллыккъды. Тапландыруу
ишлени быйыл октябрьни агъгына бошаргъа
белгиленеди, деп билдириледи КъМР-ни Баш-
чысыны МАХ-да каналында.

табаргъа да битеу онгла
бардыла.

Алай Нальчикни юсюнден
бютюн толугъа халарны жаш
адамла – анга кюн сайын
жашау кюч бергенле – ай-
таллыккъдыла. Ма аланы
кёзлери бла сиз Нальчик
ёсере, учунургъа, муратла
салыргъа, аланы жашауда
бардырыргъа ким да сю-
ерча жер болгъанын кёр-
люксюз.

Нальчикге къошакъ бал-
ла алыргъа ким да болу-
шаллыккъды. Аны ючюн 23

Гёжеф къызыбыз — Олимпиадагъа атланырыкъъланы санында

Сенегалны ара шахары
Дакарда 31 октябрьден
башлап 13 ноябрьге дери IV
жай жаш тёлю Олимпиада
оюнла бардырыллыккъды-
ла. Россияни олимпиадалы
жыйымдыкъ командасы-
на Къабарты-Малкъардан
тэквондочу кыз Элина
Тхамкова да киреди.
Алгъаракълада Москвада
Къызыл майданда РФ-ни
спорт министри Михаил Де-
гтерёе олимпиадалы коман-
да бла тюбешгенди эмда

ахыр насийхат сёзлерин
айтханды.

Оюнлагъа жаш спортчу-
ларыбыз кеслерини къырал
байракълары бла къатышы-
рыкъдыла.
Жыйымдыкъ командагъа
13 спортчу бла 10 тренер
киредиле. Ала спортну 9
тюрлюсюне кёре бардырыл-
лыкъ эришиуге къатышы-
рыкъдыла, деп билдирле-
ди КъМР-ни Башчысыны
МАХ-да каналында.

Къармашыу

Къоркъуусулукъ — ал жанында

КъМР-ни Транспорт эмда жол
мюлк министерствосундан билдир-
генлерича, республикада «Жашау
этерге инфраструктура» миллет
проектге кёре къырал эм регион магъ-
аналы жоллагъа тынгылы ремонт
этиледди. Быйыл да тийишли ишле
73 километр тенгли бирде тамамла-
ныллыккъдыла. Ол санда он объект
жангыртыллыккъды.

Тапландырылган жерлени тизме-
сине Урван бла Прохладна районла-
ны бирге къошхан Черная Речка-Бла-
говещенка эм стратегия магъанасы
болгъан Новопавловск-Прохладный-
Моздок жолла да киредиле. Бирин-
чисини 12,5 километрин эм башха-
сыны да 7,6-километрик кесегине
тынгылы ремонт этиледди.

Биогюнлюкде биринчи объекте
подряд организацияны келечилери,
жолну мурдорун кючлеп бошап,
асфальт жайып юрешедиле. Аны жан-
гыртылырын, мардалагъа келиширча
этилерин былайдан кюн сайын жю-
рюген урванчыла бла прохладначыла
эм башхала да эрттеден сакълагъан-
дыла. Экинчисини юсюнден айтхан-
да да, андан кюн сайын Ставрополь
крайгъа, Солдатское элде темир
жол станциягъа эм башха жерлеге
баргъан иги кесек улоу эм ауур жюк
ташыгъан машинала да жюрюйдюле.
Мында биогюнлюкде асфальт салып
бошагъандыла.

Ишлени кезиюунде къоркъуусу-
лукъну жалчытыугъа да аслам эс
бурулуккъду. Ол санда темир буруула

тартыллыккъдыла, жорукъланы бил-
дирген белгиле бла ызла эм башха
затла да салынырыкъдыла. Ала
болжадан кеч къалмай тамамлан-
ырларына, жангы технологияла бла
тынгылы материалла хайырланьыр-
ларына эм жамаутны оюмуна эс
бурулуруна жамаут организацияланы
бла ведомствону келечилери да дай-
ым эс бурадыла. Бир тюрлю кемчилик
ачыкъланса, созмай кетерирлерин
айтдыла. Хайырланьыргъа хазыр жол-
ла да, комиссия къарамаса, ачыл-
магъанларын да белгилеп айтырчады.
Аны бла байламлы кёп болмай
КъМР-ни Жол управлениасыны
келечилери, ремонт ишле баргъан
жерледе болуп, асфальтны къура-
мын лабораторияда тинтирча юлюнге
алгъандыла. Аллай амалны хайыры
бла ненча къат асфальт жайылгъа-
нын билдирге, аны жангы излемлеге
келишгенин бла къалгъанын ачыкъ-
ларгъа онг табылады.

Асфальтдан алыннган юлгю аны
къурамын тынгылы тинтирге эм сы-
намлы амалладан бирине санала-
ды. Эсеплеге кёре технологияланы
тюрлендирчирча неда башха мате-
риалланы хайырланьырча эсгертюле
беребиз. Алай бла жол кёп жылланы
хайырланьырча болады, – дейди
«Управдор» учрежденианы качество
жаны бла бёлюмюню таматасы Ах-
матланы Алим.

Сагъынылган объекте быйыл кюз
артындан кеч къалмай хайырланьы-
ргъа берилдирге керекдиле.

Эл мюлк

Бай тирлик къууандырады

Биогюнлюкде Къабарты-Мал-
къарны биригиулеринде мирзе-
улукъ нартнохну оруп юрешеди-
ле. Белгилисича, республикада
ёсген мирзеулукъ битимлени
араларында ол энчи жерни ала-
ды эм тирликин да асламысы
анга жетеди. Алай бла ишле 47
минг гектарда неда сабанланы
40 процентинде тамамланган-
дыла. Аны кезиюунде 314,5 минг
тонна жыйылгъанды.

Мюлклени асламысында ке-
сибизде чыгъарылгъан, сы-
налган эм бай тирлик берген
нартнохлени урлукъларын хайыр-
ланадыла. Ол шарт эл мюлкню
айнытыугъа энчи эс бурулгъанын
ачыкълайды.

Алчы амалла да тири хайыр-
ланьадыла. Сёз ючюн, орта
эсеп бла гектардан 70 центнер
чыгъа эсе, жауун халда сугъарыу
амал бла аны 90 центнерге жет-
дирдирге онг бередди. Анга кёре
арт жыллада Къабарты-Малкъар
мирзеулукъ нартнох ёсдюрюу
бла Шимал Кавказда биринчи
жерни алгъанын да белгилеп
айтырчады.

Чёплеуге да быйыл 17 минг гек-
тар бёлюннгенди, асламысында
аны ёсдюрюу бла Прохладна,
Май, Басхан эм Зольск районла
юрешедиле. Алагъа битимни 80
проценти жетеди. Биогюнлюкде
эсеплеге кёре ишле сабанлыкъ-

ланы экиден биринде тамам-
лангандыла эм 15,4 минг тонна
тирлик жыйылгъанды.
Андан сора да, бусагъатта
картофну, хобустаны, соханны,
чюгюндюрню, быхыны эм башха
тахта кёгетлени да жыйыу бара-
ды. Ала бахаладан тюзюнлей
кёп заманны сакъланырча жер-
леге ашырыладыла.

Тирлик жыйыу бла бирге мюл-
кледе кюзлюкlege бёлюннген
жерлеге урлукъ салыргъа да
жетешедиле. Ол санда тийишли
ишле 12,4 минг гектарда тамам-
лангандыла. Саулай алып айт-
ханда, быйыл кюзлюк битимлеге
60 минг гектар бёлюннгенди. Ол
бирси жыллада орта кёрюмдюге
келишеди.

Эсге сала айтсакъ, кюз арты
сабан ишле агротехника болжал-
ладан кеч къалмай бардырыл-
гъанлары битимлеге заманында
тамырланьырларына эм къыш
сууукълагъа иги чыдарларына
себеплик этерикди. Мюлкледе
ГОСТ-ха келишген кесибизни ур-
лукъну хайырланадыла. Жерни
кючлерча минерал семиртгич-
ле да салынай къалмаидыла.
Дагъыда заранлы жаньуарладан
бла аурууладан къоруулау жаны
бла жумушла да тамамлана-
дыла.

КУРДАНЛАНЫ Сулейман.

Мадар

Шёндюгю мардалагъа келиширикди

КъМР-ни Саулукъ сакълау министр-
ствосундан билдиргенлерича, Чегемде
«Узакъ ёмюр эмда тири жашау» миллет
проектге кёре биринчи сабий поликлини-
каны къурулушу башланнганды. Биогюн-
люкде аны мурдору салына турады.

Эски мекам шёндю ара больницада-
ды. Ол 270 квадрат метр чакълы бири
алады. Жангысыны улулугъу уа 1400
квадрат метрге жетерикди. Ол биогюн-
гю излемлеге келишген эки къатлы бол-
лукъду. Мында бир жолгъа 150 саусузгъа
къарарча онгла къурааллыккъдыла. Саулай
алып айтханда, аны хайыры бла 20 минг
гитчеге тийишли халда къараргъа онг
табыллыккъды.

Проектни магъанасы районда жашагъ-

ан сабийлеге не жаны бла да тийишли
медицина болушлукъ тапдырыргъады.
Аны себепли учреждение жангы меди-
цина эм диагностика оборудование бла
жалчытылынырыкъды. Мында педиатрла,
тюрлю-тюрлю аурууладан бакъгъан врач-
лагъа отоула къурааллыккъдыла эм башха
бёлюмле да ишлерикдиле.

Аны хайыры бла мында ким да, башха
жерлеге бармай, саулугъуна къаратыргъа,
терк болушлукъ алыргъа, комплексли диа-
гностиканы эм консультацияланы ётерге
боллукъду. Ол санда диспансеризациягъа
да аслам эс бурулуккъду.

Эсге сала айтсакъ, объект келир жылны
ахырына хайырланьылыргъа берилдирге
керекди.

Не жаны бла да къыйматлы къонакъ юй

Жууукъ заманда Нальчикни курорт тийре-
синде «Тур-индустрия» биригиуню кючю бла
элли отоу болгъан эмда жангы излемлеге
келишген къонакъ юй ишленирикди. Про-
ектге кёре аны къурулушуна инвестиция
халда 450 миллион сом къоратыллыккъды.
Сагъынылган комплекс Долинске
Пирогов атлы орамда хирургия больниц-
аны тийресинде орналлыккъды. Ол ишлеп

башласа, мында 50 адам урунургъа онг
табарыкъдыла. Аны бла бирге жый сайын
республикагъа 18 миллион сомдан аслам
налог төлененирикди.

Планда белгиленнгенича, къонакъ юй
2030 жылны ахырына хайырланьыргъа бе-
рилдирге керекди.

МАГОМЕТЛАНЫ Сулейман.



Почта

Сайлауларына сокъуранмайдыла

Магуланы Малик бла Ёз-
денланы Тахир Хабаз элли
почтасында урунадыла.
Магу улу бу ишге киргенли
уа 30 жыл чакълы болады.
«Ол жылла бир кюнча ёт-
гендиле», - дейди. Шёндю да
ол аны боюнуна салыннган
борчну бет жарыккы тол-
турады. Эллили алгынча
алай кёп газет жаздырмай
эселе да, аланы эмда баш-
ха къагъытланы иелерине
заманында тапдырыуну,
башха жумушларын жалчы-
тыуну къайгысын кёредди.
«Заман» газетте жый сай-
ын жаздырып, аны сюйюп



окъугъанла болгъанларын
да айтады.
Ёзденланы Тахир а жа-
шауун Россияни почтасы

бла байларгъа беш жыл
мындан алгъа таукел бол-
гъанды. Ол сайлауна бир
да сокъуранмайды.

БИЗНИ ИНДЕКСИБИЗ – П5893

Жашна, Хабаз, тири атлай,
намыс сакълай, чыкъгъанса
насыпны тёрюне

2-3 бетле

«Къыралыбызгъа
къуллукъ этгенле
унутулмасала сюебиз»

4 бет



Экономика

«Предпринимательлени сейирлерин кьоруулау омбудсменни баш борчуду»

Россейни Президентинде Предпринимательлени эркинликлерин кьоруулау жаны бла уполномоченныйни институтунда тюрлениуле этилгенди-ле. Журналист Мая Бижоева, Къабарты-Малкъар Республикада Предпринимательлени эркинликлерин кьоруулау жаны бла уполномоченный Юрий Афасижев бла тубеп, къауум сорууга жууапла беририн тилегенди.



быз. Дагъыда регионла аралы жумушла да жашауда бардырыладыла. Ала бизнес бла байламлы чыкъган кемчиликлени кетериуге себеплик боладыла.

Уполномоченныйлени быйыл бардырылган кенгешлеринден бир къауум юлгю келтирирге сюеме. Налог системага тюрлениуле кийирилгенлери бла байламлы НДС 22 процентте дери ёсгенди. Тюшген хайыргъа налог а андан 25 процентни тутады. Аны бла бирге Федерал налог служба бизнесге багъа бичиуню 55 излемни тохташдыргъанды. Ол кенгешде сюзюлген магъаналы соруулары бла ачыкъланган кемчиликлени юслеринден Россейни власть органларына билдириледи эм аладан болушлукъ табылгъанын белгилерге тийишлиди.

Алай бла, товарлары тышларын кьоруутуу бла байламлы мадарланы аланы чыгъаргъанла эмда тышындан келтиргенле кеслери этмей эселе, экология тазир тёлерге керекдиде. Аны заманында төлемегенле жууапха тартыладыла. Регион уполномоченныйле, бир ниетли болуп, экология ахчаны биринчи кере төлемей кьыйгъаннга эсгертиу этиу бла чекленип кьоюу жанлы болгъандыла. Аланы ол башламчылыклары РФ-ни Къырал Советини комиссиясыны жыйылыуларындан биринде сюзюллюкдю.

Экология тазирин ёлчемлери энчи предпринимательлеге 250 минг сомгъа жетерикди, предпритиятиялагъа бла учреждениялагъа – 500 минг сом чакълы боллукъду. Бу жарсыуну юсюнден КъМР-ни Башчысына бытыр ишибизни эсеплерини юсюнден доклад этгенимде да билдирген эдим.

– Сизге асламында къалай жарсыулары бла келиучюдоле предпринимательле?

– Жер, мюлк бла байламлы соруула. Дагъыда къабыл этилген келишимле толтурулмагъанлары, къырал эм муниципал контрактла, кредит-финанс эм цифралы амалгъа кёчюу, толтуруучу эм жер-жерли властылары улуу кёллююклер, право нызамны сакълаучу эмда налог органлары, сюдени да предпринимательлени сейирлерин сансыз этип, ишлерине тыйгъычла салгъанлары бла байламлы тарыгъула да кёпдюле.

Биз аланы тинтебиз эмда, предпринимательлени эркинликлерине бузукълукъ этилгени ачыкъланса, закон бла тохташдырылган амалланы хайырлана, аланы кетериуню кьолгъа алабыз. Керек болса, прокуратурагъа, сюдгеле да чыгъабыз. Бир-бирледе асламыракъ заман да керек болады тюз оюу этер ючюн. Алай кезиуледе экспертледен ишчи къауум кьуралады да, аланы оюмларына ахыр эсеплени чыгарыуда энчи магъана бериледи десем,

ётюрюк айтмам. Быллай амалны биз мелиорацияда сууну хайырланыуда багъаланы тохташдырыуда эм ортакъгъа алыннган эл мюлк жерле ючюн төлеулени белгилегенде хайырланганбыз.

Энчи аскер операция бара тургъан болумда промышленностьну, отлукъ-энергетика, агропромышленность комплекслени, логистиканы эм склад араланы сейирлеринде республиканы прокуратурасы бла байламлыкъда ишлейбиз. Сёз ючюн, алгъаракълада Wildberries-ни складларына украинлы беспилотникле от ачханларын барыбыз да билебиз. Ол заманда женгил эмда кьумач сокъган промышленностьну предпритияларына улуу заран тюшгенди. Товарсыз эм ахчасыз да къалыу аланы жабылуу чекге жетдиргенди. Аланы жарсыуларыны юсюнден биз республикалы прокуратурагъа билдиргенбиз. Дагъыда республиканы Сатыу-алуу-промышленный палатасы бла бирге ол чабыуулукъланы кезиуенде заран тюшген бизнеслеге болушлукъ тапдырыуну юсюнден эсгертиуле да ашыргъанбыз.

Ай сайын энчи приёмла да бардырабыз. Бек да терк тубей тургъан жарсыулары Гитче эм орта бизнесни сейирлерин кьоруулау жаны бла жамауат советни эмда КъМР-ни прокуратурасында Предпринимательлени сейирлерин кьоруулау жаны ведомстволар аралы ишчи къауумну кенгешлерине чыгъарып, сюзюп, тийишли оюула этебиз.

Жуукъ заманда предпринимательлеге барып, жарыкъландыруу тобешиуле кьуар муратлыбыз. Алада не соруула сюзюллюклерин а предпринимательлени тарыгъуларына бла тилеклерине кёре кьуарыкълыбыз. Ала нени юсюнден толуракъ билирге сюе эселе да, аны аңгылатыргъа кюериширикбиз. Алай жарыкъландыруу иш регионну омбудсменини баш борчларындан бириди.

– Предпринимательство жаны бла кьырал политика кьураугъа не кьошумчулукъ этесиз?

– Биринчиден, КъМР-ни Башчысында бардырылган тематикалы кенгешлеге къатышуу. Алада бизнесни айнтыуну, анга жангы инвестициялагъа себеплик этиуню юсюнден айтылады, къалай ишле тамамлангъанларындан да халпары болабыз.

Дагъыда КъМР-ни Парламенти, Экономиканы айнтыу министерствосу, жер-жерли самоуправлянияны органлары бла бирге мардалы праволу актланы проектлерине эсепле чыгарыргъа эркинбиз.

Предприниматель ишни юсюнден федерал законла чыгарыууга да энчи эс ёлбөбиз. Алай бла налогла системагъа юсюбюздеги жылыны алында кийирилген тюрлениулени сюзгенде, аны предпринимательлеге ол ауур кёрюмөзча, бир кесек жумушакъ халда бардырыу жанлы болуп сёлешген эдим да, башхала да анга ыразылыкъларын билдирген эдиле кенгешде.

– Налогла бизнесни бек да жарсыулу кесегидиле...

– Жаланда налогла угъай. Кёп болмай Шаркъ экономика форумда сёлеше, РФ-ни Президентин Владимир Путин бизнесге асыры къаты контроль этиуден кери болургъа чакъыргъанды: «Предпринимательлеге керексиз къагъыт жумушла бла тыйгъычла салыну кетере барыргъа, административ ауурлукъну да азайтыргъа керекди... Налог льготала кийиргенден не хайыр тинтиулен кьошакъ халда бардырыу тохтатылмай эсе, контроль бла надзор къатыдан-къаты бола бара эселе».

Жер-жерли власть

«Кёп миллет проектлеге кьошулгъанбыз, жуукъ заманга ахшы тюрлениуле сакълайбыз»

Сентябрь айда бардырылган муниципал айырылада Хабаз элли администрациясыны башчысына Аппайланы Муссаны жашы Далхат сайланганды. Болсада бу кьуулукъну ол 2025 жылны июнь айындан бери толтуруп келеди. Мында туугъан жашны эллиле бирден сююп, ышанып сайлагъандыла бу ишге.

Далхат Муссаевич КъМКъУ-ну физика бёлюмюн бошагъандан сора, эки жылны Бийик-тау геофизика институтда ишлегенди. Ызы бла Пятигорск шахарда радиацияны ёнчелеу жаны бла «СК-Цитрополимер» ООО-да урунганды. Россейни шахарларында, тыш кьыраллада да радиация бла байламлы халны тинтиу бла 15 жылдан артыкъ заманны кюрешгенди. 2024 жылда уа туугъан элине кьайтады. Элли алгъыннгы башчысы кьуулугъундан кетгенинден сора, алайгъа билимми, тынгылы адам керек болады. Ма ол кезиуде хабазчыла Аппай улуна ышанылулукъ этедиле.

Аны бла мен элли бюгонингю жашаууну юсюнден ушакъ бардырып, Хабазны башхаладан энчилиги неде болгъанын, адамлары кюн сайын не бла жашагъанларын ачыкъларгъа излегенме.



– Далхат, сокъуранмаймыса элинги жумушларын аркъанга жюклегенинге?

– Аз да угъай. Элими адамлары игидиле. Бир бирибизни билип, айтханыбызны эшитирге итинип жашабыз. Табигъатыбызны да кёресиз. Ол ишимден кетгенден сора, мен бери кьайтып, бир жыл солугъанма. Бек зауукълу кезиу эди ол. Былтырдан бери уа элде болгъан жарсыулагъа табылма, адамладан да болушлукъ кёреме. Къыйыр эл болгъаныбыз себепли кеси аллыбызгъа кечине барабыз.

– Бюгонлюкде кёп таулу элледен тышына кетгенле кёпдюле. Юйле кзуру къаладыла. Сизде уа ненча арбаз барды?

– Бизде аллай зат азды. Шёндю 450-ден аслам юйюр жашайды. Битеу адам саны уа 1700-ден атлапды. Ала асламында малчылыкъгъа, бахча тутаргъа, бичен этерге берилилдиле. Кесигиз аңгылагъандан, башха жерледеча, бизде да бюгонюг организацияладан сора ишлерге башха жерле жокъдула.

Жашларыбызны бир-бирлери туризм бла байламлы бизнес бла да кюрешип башлагъандыла. Ол кьуандырды. Малчылыкъ жаны бла энчи предпринимательле болгъанла, элли башына кетип, жайлыкълада кьошла ишлеп, анда малла жадыла. Эл ичинде да, аз, кёп болса да, малы болмагъан хазна жокъду. Адамларыбызны бир 90 процентини бауларында тууарла, кьойла бардыла деп, таукел айталлыкъма.

– Эллерибизде шёндюгю болум бла тенгешдиргенде, ол алаамат кёрюмюдю. Жеригиз а кёрюмю?

– Хау, алайды. Ма шёндю кюз арты ишле кыстау бардырыладыла. Бичен жыйышдырылады. Ол тийерле биченликден таза болгъандан сора уа, ары малланы жибередиле. Сюрючю болмагъанлыкъгъа, иеле кеслери, алгъычча, кезиу-кезиу чыгъадыла.

– Элге киргенлей терекер тап халда болгъаны кёзге илинеди. Сабийле, абаданла да чыгып айланырча эки аймак тийре эслегенме. Кёп улуу эллерибизде окъуна ала жокъдула...

– Къалай-алай болса да, элде сабийлеге заманларын зауукълу ётдюрюрге шахардача онгла жокъдула. Аны себепли аллай онгла кьураугъа эс бурмай кьоймагъанбыз. Биринчиси «Хабаз» гара суула чыгъарган предпритияны тийресиндеди, экинчиси уа сабий саддан узакъ болмай орналыпды. Жаш адамларыбызгъа бир бирлери бла кёрюшюр жерле болуп кьалгъандыла ала. Аны себепли жашларыбыз боксдан бла кьол тутушудан секциялада кеслерин сынайдыла. Хучуналаны Алим боксдан юйретеди, Узеланы Ахмат а – кьол тутушудан.

Маданият юйюбюз болмагъаны бек жарсытады. Юч миллет проектге кьошулургъа битер керекли документле берилилдиле. Ала тинтиуледен да ётгендиле. Ахча бёлюнюрюн сакълап турабыз. Проектлеге кёре Маданият юй, школ эм физкультур-саулукуландыруу комплекс ишленирге керекдиде. Дагъыда, кёресиз, администрацияны мекеманы тыш кёрюмдою, башхасы да не халда болгъанларын. Аны да проект тинтиуледен ётгенди. Анга быйыл окъуна ахча бёлюнюрге боллукъду, деп ышандыргъандыла.

– Бюгонлюкде «Хабаз» гара сууну чыгарыуучу завод не халдады?

– Шёндю анда ремонт ишле бардырыла турадыла. Суубузу келишим бла Чегемге элтип, анда кьугъабыз.

Юйюр

«Бек башы — мындан ары да арабызда жылыулукъну

Тау эллерибизде юйюр турмушла асламысында бирге ушайдыла. Жашуа бара, юйюр турмушун адетлери да заман бла бирге тюрлене барадыла. Биз Хабаз элге баргъаныбызда, анга энтта да бир кере тошюннгенбиз. Мында жангы тылпыула эсенедиле, алай ата-бабаларыбыздан келген төреле, адеп-къылыкъ да сакъланадыла. Ол а кьуандырмай кьоймайды. Бюгон биз адет-

– Фатима, юйюр жашауда санга юлгю ким болгъанды?

– Мен Огъары Малкъарда улуу юйюрде ёсгенме. Атам бла аням – Мусукланы Музафар бла Мазили сый-намысха къаты болгъандыла,

төрелеге сакъ болган, алай замандан да артка къалмай атлагъан аллай бир юйюр бла шагъырей этерге сюебиз.

Уяналаны Аслан бла Фатима 2011 жылда бир юйюр кьурагъандыла. Андан бери, бир бири акъылларына сыйынып, бюгонлюкде төрт сабийли болуп жашайдыла. Биз ушагъыбызны асламысында Фатима бла бардыргъанбыз.

беш сабийлерин да миллет адет-төреледе ёсдюргендиле. Алагъа къарап кесими да кёп сабийим болса сюе эдим. Баш ием да улуу юйюрден чыкългъанды. Ол себепден сый-намысха къаты болгъандыла,

– Хабазгъа уа къалай тюшгенсе?

– Огъары Малкъарда орта школну бошагъанымдан сора, педколледжде малкъар тилин бёлюмю тауухсанма.



Эсериу ингир

«Бир къагар — бир жол»

Бу кюнледе Тырнауузда Отарланы Саид атлы китапханада «Бир къадар — бир жол» деген ат бла сейир тобешиу болгъанды. Ол Къабарты-Малкъарны биринчи Президенти, аты тарыхха алтын харфла бла кирген Валерий Мухамедович Кокос туугъаны 85 жыл толгъанына аталгъанды. Аны Элбрус району Ара библиотека системасында ишлегенле кьурагъандыла.

Бу эсериу ингирге «портрет ингир» деп да айтхандыла, баям, кьырал кьуулукъчуну керти сыфатын кёрюзтюрге сюйгенлерин ачыкълый. Эсериу ингирни Ара библиотека системаны таматасы Тебердиланы Лейля бардыргъанды. Бек алгъа ары келгенде, 3-чо номерли шахар библиотеканы таматасы Нина Постникова айтып, Мақытланы Сафарны Валерий Мухамедовичге аталгъан назмусуна тынгылагъандыла.

Лейля Назировна Валерий Кокос кьырал кьуулукъчу, белгили сасатчы болгъандан сора да, адамлыгъы, ол санда уллу жандауурлугъу болгъан, кимге да болушургъа хазыр, сёзюне кертичи, республикада, андан тышында да сыйы-намысы жюрюген, чамы, оюну бла да айырмалы инсан эди дегенди. Хау, кертиси бла да, аны акъылманлыгъы, кёпле бла келише билген хунери улуу кабинетлени эшиклерин ачхандыла, алай бла ол республиканы кёп керекли жумушларын тындыргъанды. «Валерий Мухамедович биз – Къабарты-Малкъарны халкълары – сюйген, ышаннган да, бизни бирлешдирген бачама эди», – дегенди Лейля Назировна.

Валерий Мухамедовични кесин таныгъанла аны юсюнден сюйюп эсгергендиле. Тырнауузда социал жалчытууну республикалы комплекс арасында болушлукъ алгъанладан эки адам – Мария Ватченко бла Рая Гедрафова – аны бла тобешиулерини юсюнден тынгылы халар айтхандыла. Сёз ючюн, Рая Гедрафова аны менсиммеген, төгерегиндегиле, жашаугъа саулай да тюз кёзден къарагъан, ачыкъ, халал, кимни да къалай жашау этгенинден халар билирге излеген, сансызлыкълар узакъ, кьарысузгъа жан аурутхан, къайгъырыулу адам болгъанын белгилегенди.

Мария Ватченко уа Валерий Мухамедовични жаш заманындан таныгъанын айтханды. «Сизни кибик болгъанында окъуна ол ре-



спубликагъа не хайыр этерге боллугъуну юсюнден сагъыш этгенди. Тынчылыкъсыз адам эди. Аллайла аз тобеидиле жашауда», – дегенди ол, жаш тёлуге айланып. Жыл санлары келген тиширыула улуу саясат кьуулукъчуну юсюнден алай жылыулу халар айтханларына жаш тёлю сюйюп тынгылагъанды. Ма алай бла ала ёсе келген тёлюню жер юсюнде адам болгъандан сыйлы да, магъаналы да зат болмагъанына бирча тошюндюргендиле.

Ол кюн ары келген къонакъла 2000 жылда Тырнауузгъа келген элхуурну кыйын заманында Валерий Мухамедович ала бла болгъанын, аны энчи буйругъу бла алагъа кайгъырыу, болушлукъ да келгенин эсгергендиле. Тырнауузчулагъа ол бош болум тийюл эди, ол, аланы жашау жолларыны бир кесеге болуп, унутулмазлыкъ эсериулеге киргенди. Къабарты-Малкъарны биринчи Президенти кыйынлыкъ келген кюнде жерлешлери бла бирге болгъаны – ол улуу, таркъаймазлыкъ, сёнгмезлик юлгюдю жаш тёлуге.

Ол кюн китапханагъа келген таматала айтханга кёре, быллай тобешиуле жашлагъа, къартлагъа да керекдиде. Биринчилеге – жа-

шаулары юлгюге айтылган игилеге ушаргъа итинир ючюн, экинчилеге уа жюркеде анча жылыны жашап тургъан ыразылыкъларын дуниягъа эшитдир ючюн.

Элбрусчу регион колледжни студентлери ол кюн, болгъан ишлени, энчи адамланы юслеринден китаппадан угъай, сау адамладан эшитип, билип, республиканы тарыхына жуукъ болгъандыла. Ары келгенле барысы да Президентни юсюнден документли киногъа сюйюп къарагъандыла. Валерий Мухамедовични къадары Къабарты-Малкъарны къадары бла ёмюрлеге байламлы болгъанын, аны жашау жолу Ата журтка бла аны халкына сюймекликке, алагъа кьуулукъ этиуге аталгъанын да белгилегендиле.

Жаш тёлю керти адам, керти бачама эсериулеге киргени бла бирге аны таныгъанланы, билгенлени, аны юсюнден кёп иги зат эшитип, аны бла ёхтемленгенлени жюреклеринде, кьуулугъу бийик болгъаны ючюн угъай, этген ишлери, акъылманлыгъы, келишиулукъ, адамлагъа игилик излегени, не болумда да адамлай къала билгени бла сакъланнганына кьайтып шагъат болгъандыла.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

намыс сакълай чыкъланса насыпны тёрюне

Тау эл

Тарыхы ёмюрлени теренинден келеди

Газетибизни журналистлерини тау элперибизге кезиулю жолуучулуклары Хабазга болганды. Элге жуужулаша келгенде, аны кюз артыны жарык максамлары бла ойнаган кудурети жюреклени бир сейир хошлукъга батдыра эди. Биринчиден, эсинг «Хабаз» гара суу чыгъарылган предприятияны тийреси-синде «Мен Хабазны сиеме» деген жазыуу бла айбат жерчик белюнеди. Биз да, алайда тохтап, жолуучугъа деп кыралгъан быргычыкъдан гара суудан ичип, элде бизни сакълап тургъан ушакъ негёрлерибизге тюберге алай атландыкъ.

Бюгонлюкде Хабаз элде 450 юйор жашайды. Адам саны уа 1700-ден артыкъ болады. Эллилини иги кесеги малчылыкъ бла кюрешеди. Малы болмагъан арбаз азды. Бу эл малдан къачан да бай болганына, аны къалай кыралгъаныны юсюнден тёлуден тёлюге ёте келген халарла да шагъатдыла: «Аккайланы тукумдан эки къарындаш, Жарашты бла Жюноос, бир адамча айтылып кълалгандыла. Туугъан жерлери – Булунгу, салгъан орунлары – Схауат. Жараштыны туудуклары уа аны атындан тукум кырал, Къарачайда бла Балыкъ бююнунда орналгъандыла. Аны жылкысы Балыкъ башында суу ичсе, Къарма къабакъда жашагъанла суусуз кългандыла».

Дагъыда таурухлада айтылгъаннга кёре тауулабыз деп, Хабазда биринчи юй орунну 16-чы ёмюрде Эрдашаулары салгандыла. Бюгонлюкде ол тукумдан бир адам да жокъду. Баям, аны ючюн жюрюй болур Хабазда «Эрдашаулары кирити тагъылсын эшигигизге», деген къаргъыш.

... 1858 жылда патчахны Кавказдагъы келечиси Орбелияний-ге биз башда сагъыннган Аккайланы Жюноос жазгъан кьагъ-ытда былай айтылады: «Балыкъ сууну боюнунда, Къарачайдан 120 кычырымда, Каменномост элден алты кычырым ёргеде жашау этерге эркинлик бериригизни тилейме».

1863 жылда жазылгъан кьагъытда уа былай белгиленипди: «...**Балыкъ сууну сол жагъасында Жараштыланы Жюноос-ню юйорю, аны бла кьоншулукъда дагъыда тогуз юйор жашайдыла**». Алайды да, 1886 жылда бу жангыдан кыралгъан элчикге бурунгулу атын къайтарып, Хабаз деп атайдыла. Ол жыл окъуна кырал элни эсепге алады.

Хабазда Жарашты улу Жюноосню юйю сюелген жер да белгиллиди. Ол къарачай атланы жайгъаны бла байламлы, алагъа деп улуу орун да ишлеген эди. Атланы жайыуда анга төрт жашы да болушхандыла. Жайда ала жылкыны Ауар-

Сыртда жайлыкъда кечиндиргендиле. Кюнлени биринде Тазакъолну эрининде сериунон эте болгандыла. Алайлай, кюнню хали тюрленип, къаты буз жаууп башлайды. Жылкы, юркюп, жардан кетип, улуу къоранч тюшеди. Хабазчыла алайгъа «Жылкы кеткен къл» деп атагандыла.

Элден бир 10 километр огъартын Улакъ-Ыран деп улуу къл барды. Ол тийреге Къарачайдан Чыпчыкъландан бла Созарукъландан юйорле кёчген эдиле. Къырал кьагъытда бу кълну аты «Чыпчыкъланы элпери» деп жазылыпды. Алайда кеси заманында эл болгъанына эски юйлени оюлгъан дуркълары шагъатдыла.

Белгили тарыхчы Мызыланы Исмайыл илму ишлеринде ачыкълангъаннга кёре, бу жерледе адамла бизни дунягъа дери – 7-чи ёмюрледе да жашагъандыла. Анга бюгоннге дери сакъланнган эсгертмеле да шагъатдыла: шыякыла, кшошулла, доммакъ керекле. Ауруула кире, чабыуулукъла этиле, Хабаз кёл кере тюр болганды. 724 жылда арап аскерни башчысы Мерван, 725 жылда уа Джиррах чабыуулукъ этгендиле. 1395 жылда акъсакъ Темирни да аскерлени киргени улуу хата салганды. Аны алайлыгын арап аскерчилени табылгъан сауут-сабалары ачыкълыйдыла.



Билим

«Устаз сёлешген сёзю, кийген кийими, адеплилиги бла да юлгюлю болургъа тийишлиги»

– Сюйдюмхан Магометовна, бу усталыкны къалай сайлагъансыз?

– Анга устазым Таумырзаланы Магомат Юсююсю (жаннетли болсун) юлгюсю себеплик этгенди. Ол бизни тарыхдан окъутханды, терен акъыллы, намыслы, ишине жууаплы кёзден къарагъан, билимни къаты сурагъан, аны бла бирге уа окъуучуларын кертиси бла да сюйген инсан эди. Атам бухгалтер болсам сюйгенди, алай сайлаууму бузмадым. Тарых сейир илмуду, бурунгулу заманланы, миллетни къайдан чыкъланын, аякъ тиреп, къалай айнып башлагъанын билирге излеген эдим. Къабарты-Малкъар кырал университети тарых бёлюмюне ма аны ючюн кирген эдим.

– Сабий садда уа къачан ишлеп башлагъансыз?

– 1986 жылда эски школда садик болганды, анда сабийлени юч кълууу бар эди. Эм алгъа ары нъян болуп баргъан эдим, артда уа юйретиучю болуп ишлегенме. Ауукъ замандан садны мекамны кюркъуулу халда болгъанын ючюн жабылады. Мен а жангы школгъа башлангъан классланы устазы болуп кёчеме, артда уа тамата класслагъа 15 жыл чакълы тарыхдан дерсле берип тургъанма.

2008 жылда жангы сабий сад ишленип, анга тамата болургъа чакълардыла, ол кезиуде куулугъуну директорну школгъа дери билим беруи жаны бла орунбасары эди. Артда билим беруиде болгъан тюрленуиле бла байламлы барыбызны да куулугъубузу тамата юйретиучю дегеннге айландыргъандыла. Бусагъатда садыбызгъа 3-7-жыллыкъ 46 сабий жюрюйдю. Ишбизни бардырыуну программасы барды, гитчелени, абаданы-ракъланы да кълал эм неге юйретирге кереклиси анда толу жазылыпды.

– Жер жюзюнде эм жууаплы усталыкълардан бирине устаз бла насийатчы саналадыла. Сиз кесигизни аланы экинсиде да сынагъансыз.

– Сабийлени ёсгенлерин,

Гузеланы Магометни кызы Сюйдюмхан Хабаз элни сабий садында тамата юйретиучю болуп ишлейди. Сабийлеге огъурлу кёзден къарагъаны, ала ариу халда, тюз нметде ёсерлерине кълыйгъыргъаны ючюн эллилеринден ырызлыкъ тапханды. Кёл жылланы бет жарыкълы ишлегени ючюн а КъМР-ни Жарыкъландырыу эм илму министрствосундан да махтау тапханды. Аны бла ушагъыбызны тёрели соруудан башлагъанбыз.



акълый жыйгъанларын кёрген, анга кшошумчулукъ этген бек хычыунду. Ишими сиеме, сабийлени соймекликлери, тансыкълары уа ол сезимни бютон кючлейди, жангы кюч береди.

Гитчеле бла ишлегенли кёл жыл болады, бу сайлауама арталлыда сокурланмагъанма. Эрттенликде аналары алып келесе, аладан айырылгъан заманда жиялайдыла да, артда уа, ачылып, сени юсюнге ауадыла, кыучакълыйдыла, кълалый хычыунду ол кезиу. Сабийни ийнакълангъанын, кёзюнге ышанып къарагъаны – ол нени багъасын тутайды!

Бизде ёсюп кетген сабийлени жетишимлерин, жамауатда атлары иги бла айтылгъанын эшитсем, сёзсюз, къууанамма, ёхтемленеме. Ишимден кууанамма, аны эсеплерин да кёреме.

– Шёндю ёсюп келген тёлю, кълал эсе да, башхаракъды, дейдиле. Аны сеземсизиз?

– Бусагъатдагъы сабийле амандыла деп айтыргъа жарамыз, алай тюргенген а этгендиле. Заманга кёредиле ол. Алгын бусагъатдача техника онгла болмагъандыла. Аны да

иги, аман да жанлары бардыла. Игиси – керекли шартны тапхан, жуужуугъан, тенгинден халар алгъан тынчыды. Бирси жанын дан а, не соруугъа да жууапын аланы болушлуклары бла терк таба, сабийле кеслери сагъыш этмей тохтайдыла. Аны хатасы бла жаш адамла заманларын Интернетде кёл тас этедиле, тиллерин унутадыла.

Къуш уасында не кёрсе, аны этеди, дегенлей, гитчеле кеслерни жюрюторге абаданладан юйрениди. Аны ючюн устаз сёлешген сёзю, кийген кийими, адеплилиги бла юлгюлю болургъа тийишлиди. Сабийге ариу, сабыр сёлешсенг, жюргенме жол ачыкъ болады, хыны бла узакългъа барлыкъ туйолесе. Сабийле тазалыла, ачыкълдыла, абаданланы кълларынндагы алагъа тюз жолну кёрпозтген, огъурлулукъгъа юйретген да.

– Ана тилле унутулуп баргъанлары кыралыбызда, баям, саулай дунияда да аз санлы миллетлеге, керти да, улуу жарсыууду. Алай тилни сакълуа юйорден башланьргъа керек туйолмюдо?

– Биз кыйыр тау элде жашайбыз. Мында ата-анала, сабийле да асламысында тауча

сёлешеди. Биз да гитчеле ана тиллеринде сёлеширлерине кълыйгъарабыз, ыйыкългъа эки дерс беребиз. Бизде Тохаланы Голжан Асхатовна ана тилден эм иги устазны айыргъан эришиуде лауреат болганды. Андан тышында, тауча жомакыла окъйбуз, ойнатабыз, тилин билмеген сабий бизде жокъду.

Устаз, насийатчы да сабийни билимге сейирин кюзгъай билирге керекдиле. Гитчеге не тюрлю жангычылыкъ да сейирди, итмунлюгоне себеп болады. Сабийни жыл санын эсге алып, ишбизни анга кёре кълрайбыз. Гитчелеге юйретиуню асламысында оюн халда бардырабыз. Абаданыракългъа харфланы танытабыз, биринчи классха хазырлайбыз.

– Башында бу усталыкны устазыгъызы хайырындан сайлагъаныгъызы айтхансыз.

– Хау, устазларымы бюгон да улуу ырызлыкълы бла ёсгереме, ала сабийлени билимли, адепли да ёсерлерине кълыйгъыргъан, атларын иги айдырырларына мурдор салгъан адамла эдиле. Бизге ала къатыракъ кёрюнселе да, даражалары бийикде болганды. Окъуучу устазгъа жууап кълтаргъан, улуу сёлешген, дегенча кылыкъла жокъ эдиле, аны айтханындан киши чыкълмагъанды. Бусагъатда окъуучу устазгъа хыны этгенди дегенча кължур затланы эшитирге тюше да, элибизде аллай къллыкъла болуп кёрмегенме.

Ахырында ишчи негёрлерими юсеринден да айтыргъа сюе эдим, барысы да ишлерин, сабийлени сюйген адамладыла. Халкъда сёз жюрюйдю: акылыны башчы, къллараны силкиндире бла угъай, кесини ююдиюо бла ону этеди. Школубузу директору Кючмезланы Халимат Ибрагимовна ма аллай башчыды, ачыкъ, тюзюкюнню сюйген инсанды. Аны коллективни санында ишлегенибиз бла ёхтемленебиз.

Ушакъны КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия бардыргъанды. Сурат авторнуду.

Мектеп



«Сабийни жамауат жашаугъа юйретиуде мектеп эм иги майдангы»

Хабазны школы 1973 жылда ачылгъанды. Башланнган школ, сабий сад да аны кълуу-мундадыла. Мектепге киргенлей, бирча кийиннген, тизгинли сабийлени кёресе. Школну директору Кючмезланы Халимат, Улбашланы Ибрагимни кызы, бизни бла ушагъында мектепде окъутуу, юйретиу иш кълалы кыралгъаныны юсюнден айтады.

СЫНАМЛЫЛА АСЛАМДЫЛА

Школну устазлары асламысында абадан адамладыла, орта эсеп бла жыл санлары 45 болады. Арт жыллада эки жаш устаз келгендиле – Мусукланы Мариям Расуловна бла Улбашланы Исмайыл Алиевич.

Эм абаданладан бири Апайланы Мурадин Мустафаевич солугъа кёл болмай чыкълганды. Бусагъатда эм кёл жылын уруннган устаз Журтубайланы Лиза Магометовнады. «Устазларыбыз барысы да сабийлени, ишлерин да сюйген, предметперин теренинден билген, жууаплылыкълары, адеп-кълылыкълары, сёлешгенлери бла да юлгюлю адамладыла. Хар юч жылдан усталыкъларын ёсдюредиле, бешисини биринчи категориялары барды. Бадова Жаннагъа уа бийик квалификация категория берилгенди», – дейди директор.

ОКЪУТУУГА ЧЫРМАУ ЖОКЪДУ

Бусагъатда окъутуу тынгылы барыча бир-тюрлю чырмау жокъду, сууукълда мекям жылтылынады, суу дайым да келеди. Аны ючюн мектепде ишлегенле тюрюню администрациясына ырызлыкъларын билдиреди. Андан юйлени жылытуу кезиу башлангъыны келип, халгъа къларат, кемчилликени тюзетип, алай кетеди. Кезиулю жангыртуу ишлеге не керек эсе да тапдырыдыла.

Хар окъуу жыл сабийлеге китапла бериледи, эскирип алышындырыладыла. Китапханада, жангызда окъуу китапла угъай, суратлау литератураны да алыргъа болуукъду. Былайда бир затны чертирге тийишлиди: мектепде окъуучулагъа школда тургъан заманларында телефонланы алыргъа кълмайдыла. Ала дерсперини араларында солудула, бош заманлары болса, китап окъургъа, тышында жарату этерге болуукъдула.

Мында 1-4-чу класслада окъугъанлагъа эмда, кълкыс классха жюрюгенлерине къларамай, энчи аскер операциягъа кълтышхаланы сабийлерине, ёксюзлеге, сакълтылыкълары болгъанлагъа исси аз-азыкъ хакъсыз бериледи. Абадан класслада окъугъанла да ачлай кълмайдыла, атааналары төлеп, ала да аузланадыла. Ашханада экуелен ишлейди – аш хазырлаучу Мокъаланы Лариса бла аны болушлукъусу Уяналаны Фатима. Сабийле ала хазырлагъа

ан азыкълны сюйюп ашагъанларын да белгилерчады.

ДЕРСДЕН ТЫШЫНДА – ЧЫГЪАРМАЧЫЛЫКЪ

Спорт бла кюреширге сюйгенлеге боксдан бла армрестлингден кружокла бардырадыла. Школну арбазында тренажёрлада уа сабийле солугъан заманларында жарату эталадыла. Футболдан мектепни 5-6-чы классланы окъуучуларындан кыралгъан команда барды. Спорт заллары 2017 жылда толусунлай жангыртылгъанды, топла, башха керекле бла тынгылы жалчылтылыннганды, кийинирча, жууунурча отулары да бардыла.

Физикадан кружокга сабийле сюйюп жюрюйдюле. Жаш устаз Мусукланы Мариям Расуловна сабийлени сейирлерин кюзгъай биледи. Аны башчылыгын да окъуучула тюрлю-тюрлю эришуулуге кълтышадыла, сауыала бла да кълтайдыла. Сёз ючюн, алгъаракълада Энейланы Тимургъа жораланып бардырылган эришууде экинчи жерни алмгъандыла. Ана тилден олимпиадалада да алчы жерлеге дайым чыгълдыла.

«Точка роста» арада сабийле биологиядан, физикадан бла химиядан билимлерин ёсдюредиле: физикадан – Мариям Расуловна, биологиядан – Гергъокъланы Ангелина Исмаиловна, химиядан а Калажогова Мария Ахмедовна окъутадыла. Инглиз тилден устаз, директорну кенгешчиси Бадова Жанна Хабасовнаны бла сабийле, «Биринчилени атламлары» битеурросей биригуюне республикада бёлюмюню «Клуб дипломатии» эришуюне кълтышып, Монголиягъа дери тюзюнлей эфирлеге чыкългандыла. Бу конкледе уа Москвадан сёлешип, аланы Ханты-Мансийскге чакългъандыла.

Сабийле Ата журтларын, тарыхларын багъалый билерлерине да кълыйгъыруулууду. Ол мурат бла кълбыргъада «Урушну сабийлери» деген аты бла кёрмюч кыралгъанды, анда сабийликлери уруш жыллагъа тюшген, кёчгюннюлюкню да азабын сынагъан эллилени суратларын кёрюрге болуукъду. Аланы окъуучула кеслери жыйышдыргъандыла. «Туугъан эли, жери инсанни жюргенде болургъа келмекдиле», – дейди директор.

Андан сора да, Билимни, Устазны, Юйретиучюню кюнлери, кълрал магъаналы

байрамла мектепде жарыкъ халда белгиленеди, спорт эришуиле кыралдыла, сабийле да алагъа сюйюп кълтышадыла.

САГЪЫЛАНДЫРГЪАН ШАРТЛА

Башда сагъыннганыбызча, мектепге башланнган школ, сабий сад да киреди. Сабий садда 78 баланы сыйындырыргъа онг барды. Алай, жарсыугъа, быйыл гитчелени саны алай кёл туйюлдю, садха 46-сын кёлтиредиле. Башланнган класслагъа бый-



ыл 75 сабий жюрюйдю, 5-9-чу класслагъа – 105, 10-11-чи класслагъа – 22. Эм кёл сабий бюгонлюкде төртюнчю классдады – 25. Жылдан жылгъа сабийлени саны азап баргъанчады. Юйорлеге болушлукъ этиу программала ал кезиуде сабий тууарына себеп болгъан эселе да, бусагъатда элде юйор кырагъа жыл саннга жетген жюрге жуукъ жаш адам бу жумушну тындырыргъа ашыкълмайдыла. Анга кёре уа сабийле да аздыла, сёз ючюн, былтыр жангызда 8 бала туугъанды.

Быйыл 11-чи классны – 8, тогузунчу классны да 18 сабий бошарыкълдыла. «Алгын бир кълрал экзаменни бералмай кълалган окъуучула болмагъандыла, эм кёл балл физикадан эди – 79. Аны алган Кючюкланы Марат КБГУ-да физматны беш факультетине берип кългъытларын, бешисине да ётоп, нанотехнологияларны сайлагъанды. Быйыл онунчу классда окъугъан Хучиналаны Алий бла Багъатырланы Магомат да илмуда жетишимли болурларына ышанырчады», – деп, ёхтемленип айтханды Халимат Ибрагимовна.

Ол айтханыча, школну башагъанла бийик эм орта билим берген укреждениялагъа кирмей кълмайдыла. Ала бла байламлыкъ да юзюлмейди, ала мектепге кълнакългъа

келедиле, мында алагъа хар заманда да жарыкъ тюбейдиле.

ЁСЮУ

Халимат Ибрагимовна Хабазда туугъанды, школну тауусхандан сора, Кълбарты-Малкъар кырал университети Педагогика колледжине кирип, башланнган классланы устазыны усталыгын алгъанды, Кълбарты-Малкъар кырал университетни физика-математика бёлюмюню да бошагъанды. Бу илмуну сайлагъанына уа устазы Журтубайланы Лиза Магомедовна себеплик этгенди: ол анга математиканы сюйдоралгъанды. «Бу предметге сейирим, баям, хунерим да бар эдиле, жюргем биллай илмулагъа бегирек тартханды», – дейди Халимат Ибрагимовна.

Аны урунуу жолу туугъан эллини мектебинде башланнганды: ол 5-7-чи класслада математикадан окъутханды. 2013-2014 жыллада завуч болуп тургъанды, андан сора уа аны директорну куулугъуна тийишли кёргендиле. Мектепде окъутуу жаны бла ишни кълрауда завуча улуу борч салынады, ол дерсле тап ётерлерине, устазланы да хар бирине эс бурургъа керекди. Анга кёре кългъыт иши да аз туйюлдю. Ол куулукълда Халимат Ибрагимовна школ жашауну энчиликлерине, гитче жумушладан башлап улуу ишлеге дери анда хар кюн, хар окъуу жыл кълалы кыралгъанды, ёттенине тюшюнгенди.

Ол куулукълда ишлеген жылларында жыйгъан сынамы директор болгъанында, айхай да, жарагъанды. Болсада, биринчи жылында,

суутмай, тёзюмлю, чыдамлы да болуп, келишимлик ызда барыуду»

Сора устаз болуп Нальчикни 65-чи номерли гимназиясында бир кесек ишлегенме. Баш ием бла да окъугъан замандыла танышханма. Тюзюн айтсам, танышдыргъан этгендиле, тюз тау адеттеча, соруп, сурат. Шагъырейлигибиз бир ай чакълы созулуп, Хабазда бир юйор кълурагъанбыз. Анда администрацияда да ишлерге тюшгенди. Сабийле туугъандан сора уа, юйде алагъа къларайма. Сабийле ёсдюрген тиширыуну иши кёл, борчу да улуу.

– Тёрт сабий ёсюрген, юйор тухтан тынч туйюлдю, ол ауур жокъду. Къландан табаса кюч-кълары?

– Биринчи кюнден да Аслан бла бир тиллибиз. Аны бла кенгеше, сёлеше, таптыгъы бла хар жумушну этерге кюрешебиз. Сабийле да бизге улуу болушлукъ этеди. Аланы хар бирини кеслерини юйде жумушлары бардыла. Бир бирге белеклик эте, болуша, жашауубузу бардырыргъа кюрешебиз. Олду турмушубузу тыпыры.

Андан сора да, къланын кълзым да кълшунмду, не кълыйын сорууну да, жумушну да бир кълпачда ариулукъ бла, таптыкъ

бла тындырыргъа кюрешебиз.

– Насыбынгы да анда кёре болурсыз?

– Хау, ол улуу насыпды. Мен аны толусунлай сөземе.

– Жашау жолугъада энчи адет-тёрегиз а бармыды?

– Таулуну жашауу кълайда да бир ыз бла барады. Алай биз юйорюбюзде дагъыда бир төре кълрашдыргъанбыз. Ол да неди десегиз, кюн сайын ингир алада, жумушланы тындыргъандан сора, сабийлерибизни төгерегибизге жыйып, ачыкъ халар айтабыз. Ол кезиулерибизге сабийле «Тёгерек тепси» деген ат кълрагъандыла. Аталары бла мен унутсакъ да, ала уа бир да эсден кетермейди. Анда хар бирибиз да кюндюз этилиннген ишлени юсеринден айта, ойнай, кюле, тамбагълар кюнге нюзюрле кълрай ушакъ бардырабыз. Гитче Мухамматханы да ушагъыбызгъа кесин кшошаргъа бек сюйючюндю. Биз да кюле, ышара, аны айтханында да эс бурабыз. Ол да аны ючюн бек кууананды.

– Сабийле хар бири да энчиле, аланы фахмуларын, хунерлерин эсге аламысыз,

ала айнырларына кългъы-рамисыз?

– Аланы барысы да иги окъуйдула. Школда алчыланы санындадыла. Таматабыз Наида бусагъатда 9-чу классдады. Гитчелигинден да олимпиадалагъа кълтышып, хорламла болдуруп, школну атын айдырады. 9-чу классны бошагъанлай, КълМКЪУ-гъа «Гостиничный сервис и туризм» бёлюмге кирегиди мурагы. Анга жетер деп, бек ышанабыз.

Айгульгъа 12 жыл болады, спортха хунери улууду. Бютонда гимнастикагъа. Элибизде спортну ол тюрлюсю болмагъланлыкълы, компьютерде аны излеп, кеси аллына юйренип кюрешеди.

Айнагъа уа 8 жыл болады. Ол аз-азыкъ этерге бек сюеди. Этген ашы да татыууду, ызын туттабыз. Мен да кеси борчуму тынгылы тамамларгъа кюрешеме. Бек башы – жашауубузу арабызда жылпыуукъну суутмай, тёзюмлю, чыдамлы да болуп, келишимлик ызда бардырыуду.

Мухамматчыкъ да, атасын энниклей, иллауларыны, маши-

наларыны бузукъларын кеси тюзтирге бек сюеди. Техникагъа хунери өспенеди.

– Баш иенг а не зат бла кюрешеди?

– Мен келген жыл окъуна ол инсульт болгъан эди. Ол себепден саулуугъа тозурагъанды. Багъып, саулуугун тюзтирге кёл кюрешгенбиз. Артдан-артка игиден-иги бола барады, манга бек улуу болушлукъ этеди. Эр кишини иши магъаналыды, юйорюн тутаргъа кёл тюрлю мадарла излейди. Кълрал ишде урунмагъанлыкългъа, элде юйор тутхан кълыйын жумушну бет жарыкълы бардырыргъа кюрешеди, кесини инбашына кёл жумушуну алады, мал тутхандан башлап бахча ишлегенне дери.

Биз бирибизни билип жашау этебиз. Таулу элни төресин, ызын туттабыз. Мен да кеси борчуму тынгылы тамамларгъа кюрешеме. Бек башы – жашауубузу арабызда жылпыуукъну суутмай, тёзюмлю, чыдамлы да болуп, келишимлик ызда бардырыуду.

Ушакъны ДОДУЛАНЫ Мадина бардыргъанды.

ХАБИУЛЛАХЛАНЫ Зульфия. Сурат авторнуду.

Момреге графике кёре 19.00 сагатыда кьол салында. 20.00 сагатыда кьол салыннганды	РЕДАКЦИЈАНЫ АДРЕСИ: 360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5.
ГАЗЕТИНИ НОМЕРИНИ ЧЫГЪАРГАНЛА: Холатланы Марзият – дежурный редактор, Баилханы Феуза (1-чи бет), Ахлатланы Йоаза (2-3-чи бетле), Бичичекуланы Жаннета (4-чи бет) – корректорла.	Электрон почта: elbor_50@mail.ru